

709.

könyv
könyvtár
könyvtáros

2002
május

3.

Öreg

A B C

vén emberek számára.

Mióta utóljára irtam kigyelmeteknek, azóta Pozsonyban is megfordultam, — mert tudni akartam, miként állanak a' dolgok az országgyűlésén, és saját két szememmel akartam látni mindent, hogy kedves atyámfiai maguknak is igazán elmondhassak mindent, mert bizony igaz az, hogy a' czípót is legmelegebben csak a' kemence szájánál kaphatni, — azért tehát megnéztem mindent, így aztán a' saját szememnek jobban hiszek, mint azon sokféle beszédnek, a' mit hol ebből, hol a' másik sarokból hall az ember. Sokat, igen sokat láttam és hallottam, a' mit egyszerre egy szuszszal el sem is tudnék mondani, hanem ha türelemmel lesznek, sorjában és mindent a' maga rendiben egyenkint elmondok. 1-őr is tehát beszélék

A pénz dolgáról.

Furcsán volt eddig minden ebben a' mi országunkban, mert az országnak a' pénzét, a' mi sóból, arany, ezüst és más sokféle bányából, valamint a' kamarai urodalmakból bejött, azt nem az ország kasszájába tették, hanem mindent a' kamara szedett be, a' kamara pedig a' sok szép drága kincset Bécsbe küldötte, ott pedig volt három négy ember, a' ki annak a' neszivel, hogy majd király ő felségének a' kezébe adja a' pénzt, úgy cselekedett, hogy ugyan adott valamit ő felségének a' hireért, de az egész sommát nem ám, hanem nagyobb részét ez a' két — három ember magának tartotta. Ez igentermészetesen nem lett volna szabad, de

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 5. szám

2002. május

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Bartos Éva:** Szemléletváltás a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában 3
Monostori Imre: A könyvtár mint hiteles hely 8

Fórum

- Gyuris György:** Mi végre a magyar könyvtár? 13
Pallósiné Toldi Márta: Hivatásunk lényege a szolgálat 15
Szakmári Klára: „Mit is ír a hogyishívják...?!” – avagy napilapok egy gimnázium könyvtárában 18

Műhelykérdések

- Mikulás Gábor:** A szponzorálás mint lehetőség – szempontok mindkét oldalról 20
Sonnevend Péter: Információs társadalom és könyvtár 25
Kiszl Péter: Vállalkozói, üzleti információforrások című kurzus az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékén 28
Hegy Ádám: Speciális informatikai kurzusok a szegedi egyetemi szintű könyvtárosképzésben 33
Rózsa György: Megjegyzések az „Információ és társadalom” ELTE/BTK könyvtár tanszéki kurzusról 39
Tóth Máté: A könyvtáros szakma az ezredfordulón – nemzetközi kitekin-tés 41

Napló

- Arató Antal:** Könyvtárhasználati vetélkedő felnőtteknek 57

Könyv

- A tudni nem érdemes dolgok tudománya – avagy a filológus halhatatlansága 59

A belső címlapon Vas Gereben 1848-as lapjának egyik oldala látható.

From the contents

Éva Bartos: A new approach in the library supply of the disadvantaged (3);
Imre Monostori: The library as an authentic place (8);
The reactions of György Gyuris and Márta Pallósi-Toldi to Éva Bartos' article The librarians in the 21st century (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros – April 2002) (13)

Cikkeink szerzői

Arató Antal, a Székesfehérvári Megyei Könyvtár c. igazgatója; *Bartos Éva*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Gyuris György*, a szegedi Somogyi-könyvtár igazgatója; *Hegy Ádám*, a Szegedi Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa; *Kiszl Péter*, az ELTE oktatója; *Mikulás Gábor*, információs és PR-tanácsadó, könyvtári szakértő; *Monostori Imre*, a Tatabányai Megyei Könyvtár igazgatója; *Pallósiné Toldi Márta*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár igazgatója; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára ny. főigazgatója; *Sonnevend Péter*, a Kaposvári Egyetem tanszékvezető tanára; *Szokmári Klára*, könyvtárostánár; *Tóth Máté*, egyetemi hallgató

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Gyóri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Szemléletváltás a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában

PULMAN-konferencia
(Szolnok, 2002. március 7–8.)

Visszapillantva a könyvtárak szociális funkciójának történeti alakulására, emlékezzünk rá, hogy „a közkönyvtár bölcsője fölött a felvilágosodás filantróp filozófusai énekelték a bölcsődalt”. Katsányi Sándor jellemezte ilyen költőien a szociális funkció születésének körülményeit. Azaz a nyilvános könyvtár klasszikus formájának létrejöttét Angliában a 18–19. században egyértelműen az eseteket felemelni kívánó filantróp igény eredményezte, s ugyanez az eszmei kiindulás hatotta át a német könyvtárak első jelentős ideológusait is. A közkönyvtárak tehát kezdettől részt vettek a kulturális-szociális jogok társadalmi kiterjesztése körül folyó harcokban. A közkönyvtárak európai története szinte leírható az ezzel a feladattal való birkózás történeteként is: olykor a feladat vállalása, máskor pedig a megtagadása kapott nagyobb hangsúlyt.

A szocialista országokban, köztünk hazánkban is, még egyéb, főként ideológiai tényezők is hozzájárultak ehhez a „hullámváshoz”. Egyrészt ezek az országok szegényes szociális és kulturális infrastruktúrával rendelkeztek, másrészt a homogénnek hirdetett társadalomban a kisebb csoportok és speciális rétegek ügyével való differenciált foglalkozás csak sokára bontakozhatott ki. Mint ahogyan a jogalkotásban és a szociális gondoskodás sok területén a jogok meghatározásától a tényleges jogérvényesítésig hosszú utat kellett bejárni. A magyar közkönyvtárak ügyére is ez a sors várt, s még mindig nem vagyunk az út végén.

Tekintsük át röviden a funkció magyarországi állomásait:

- A tevékenység a fiatalok művelődési hátránya mérséklésének szándékával indult, miután Tánzos Gábor művelődésszociológiai vizsgálódása ráirányította a figyelmet a családi-szociális hátrányok problémakörére.
- Ezt követően a Budapesten rendezett IFLA konferencia nyomán (1972) fordult a figyelem az egészségileg hátrányos helyzetű olvasók felé (kórházi betegek, ágyhoz kötöttek, vakok és csökkentlátók, büntetésvégrehajtási intézmények lakói).
- E kezdetek után a könyvtárosok egyéni kezdeményezései révén a tevékenység kiszélesedése következett be. A mindennapi gyakorlatban a könyvek házhoz szállításától kezdve az első hangoskönyvek megjelentetéséig sokan és sokfélét próbáltak hatalmas lendülettel és elszántsággal.
- A könyvtárügyet újraszabályozó 1976-os tvr. már tételesen felsorolta azokat a szociális csoportokat, amelyek számára speciális könyvtári ellátást kell nyújtani (öreges, betegek, kórházi és szanatóriumi ápoltak, nemzetiségek, fegyveres erők tagjai, büntetésüket töltők stb.) a magyar könyvtárügy cse-

lekvési és fejlesztési programtervezete 1980-ban pedig a bejáró munkások, a mozgásukban korlátozottak, a kórházi betegek, a nemzetiségek ellátási gondjait hangsúlyozta.

- A könyvtárügy irányításában megjelenő elvi–jogi alapvetés után megindult a tartalmi–módszertani munka, figyelembe véve a külföldi tapasztalatokat is.

Az egész időszakra vonatkozóan leszögezhetjük, hogy mindebben döntő jelentősége volt az egyéni érdeklődésnek, kezdeményezésnek, továbbá megnyilvánult benne a szociológia erőteljes orientáló szerepe, egyre erősödő tekintélye, tárgyilagossága.

Nagyon rövid időn belül világossá vált, hogy az egyéni kezdeményezések esetleges és elszigetelt ötletek maradnak csupán, ha nem történik meg a feladat átfogó megoldásának rendezése, azaz feltételrendszerének megteremtése. Három szintű rendszer szükségessége körvonalazódott már 1984-ben:

- országos jellegű ellátási rendszerek kialakítása (pl. büntetésvégrehajtási intézmények, kórházak betegkönyvtárai) – állami erővel;
- speciális dokumentumszolgáltatások kiépítése (pl. hangoskönyv) – ágazati erővel;
- speciális olvasószolgálat, speciális személyi feltételek – helyi erővel.

A helyzet értékelése, a feladatok megfogalmazása pontos és körültekintő volt, ám a megvalósítás lassan, akadozva, az anyagi erőket csak esetenként és esetlegesen biztosítva indult meg.

A '70-es évek eufóriája, könyvtárosi lelkesedése az idő múlásával fokozatosan megkopott, kifáradt. Az 1994-es nyíregyházi konferencia összefoglalásaként 1995-ben kiadott tanulmánykötet (A könyvtár szociális funkciója) még tükrözte az előző évek lelkes egyéni próbálkozásait, de már bizonyos kételyeknek is hangot adott. Egyre többször tettük fel magunknak a kérdést: miért pont a könyvtár, miért pont a könyvtáros...?!

Tegyük mindezt az állam rendszerszerű anyagi támogatása nélkül? Hiszen a könyvtár nem szociális intézmény, nem tartozik az alaptevékenységéhez ilyenfajta munka. Tegyük mindezt magánszorgalomból, szabadidőben, anyagi ellenszolgáltatás nélkül? Hiszen a könyvtári költségvetés, a könyvtári munkaidő és a munkaköri leírások ezt a „plusz tevékenységet” nem bírják el. És tegyük mindezt ráadásul erkölcsi elismerés nélkül, hiszen más állami intézmények nem tekintettek partnernek bennünket („fogadatlan prókátor”), a szakmán belül is megmaradt a tevékenységet végzők „csodabogár” státusza. A végső elbizonytalanodáshoz az a tény is hozzájárult, hogy a képzésben, továbbképzésben sem kaptak – az emlékezetes egy éves KMK-s tanfolyamon kívül – kellő szakmai megerősítést kollégáink.

Az elkedvetlenedés utolsó mozzanataként említhetjük, hogy időközben olyan új társadalmi jelenségek mutatkoztak tömegesen, amelyekre már végképp nem voltunk felkészülve, és nem is akartuk vállalni (deviánsok, hajléktalanok a könyvtárban).

Részben tehát magunkra maradtunk, részben pedig igyekeztünk kimenekülni a már nem kívánt feladatból.

„A könyvtár szociális funkciója” c. 1995-ös kötetben szerepelt egy szinte meseszerű, amerikai könyvtári eset leírása, mely engem – és gondolom másokat is – elgondolkodtatott, és azt hiszem, ez segített hozzá az igazi szemléletváltáshoz. Idézem a történetet:

Így történt ez az oklahomai Tulsa város könyvtárában is, ahol évek óta látogatták a csavargók a könyvtárat. A könyvtáros már 1914-ben utalt erre a problémára az éves jelentésében. A helyzet egészen a '80-as évek elejéig nem okozott gondot. Ekkor azonban a recesszió és egy szerencsétlen tévéfelhívás következtében szinte elárasztották a várost a képzetlen munkanélküliek: a szerencsésebbek a város szélén létesített sátor táborban laktak, a többiek az utcákon, hidak alatt. Az Űdvhadsereg és más szervezetek gondoskodtak az éjszakai elhelyezésükről és némi meleg ételről, de napközben ezek az emberek nem tudtak hova menni. A tél közeledtével a hajléktalanok egyre nagyobb számban keresték fel a könyvtárat, természetesen magukkal vitték személyes holmijaikat, csomagjaikat is. Egyesek fürödtek a könyvtár mosdójában, mások az olvasóasztaloknál vagy az előcsarnokban szunyókáltak. Egy különösen hideg napon a hatszintes épületben szinte az összes ülőhelyet ők foglalták el. Az olvasók panaszkodni kezdtek, a helyzet tarthatatlanná vált. A könyvtár igazgatója többször kért segítséget a város különböző intézményeitől, szervezeteitől, és érdeklődött, hogy más városok hogyan oldották meg ezt a kérdést, hiszen országosan mintegy 2,2 millió hajléktalannal lehetett számolni akkoriban (1985-ben). Végül megtalálták a megoldást: nappali menedékhelyet létesítettek a hajléktalanok számára. Az anyagi hátteret (30 ezer dollárt) különböző alapítványokból, egyházak, magánszemélyek és intézmények adományaiból tudták megteremteni. Sikerült a könyvtár és az Űdvhadsereg közelében olyan épületet találni, amely renoválás után megfelelt a célra: tisztálkodási és mosási lehetőséget biztosított, posta- és telefonszolgáltatást, ingyenes ruhát, egészségügyi és munkavállalási tanácsadást, gyermekek számára kialakított részleget, szabadidőközpontot, ahol a városi könyvtár letéti könyvtárat működtetett. Az első évben 87 ezren keresték fel az intézményt.

Ez az esetleírás arra döbbsentett rá, hogy valószínűleg félreértelmeztük a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozás tartalmát, egyedüli felelősöknek, „illetékeseknek” gondolván magunkat, ezért tűnt oly nyomasztónak számunkra feladat. Holott arról van szó, hogy a hátrányos helyzetűekkel kapcsolatos, a könyvtárban is észlelt probléma megoldását nem a könyvtáraknak, könyvtárosoknak kell csupán keresniük, sőt sokkal inkább az a dolguk, hogy megtalálják azokat a megfelelő partnereket (állami intézmény, civil szervezet stb.), akik kompetensek a megoldásban. Ez a felismerés, azt hiszem, komoly lélektani nyomás alól szabadított fel minket.

Az időközben lezajlott rendszerváltozás hatására polgárosodási folyamat indult meg a társadalomban, ennek eredményeként felgyorsult és kiteljesedett a törvénykezési tevékenység. Megszülettek a témánk szempontjából fontos, korábban hiányzó szociális törvények (az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és

szociális ellátásokról; az 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról, a Fogyatékos Emberek Világszervezetének dokumentuma, 1993. stb.), és megszületett korszerű, saját ágazati törvényünk (a könyvtári ellátásról szóló 1997. évi CXL. törvény).

A két törvény tökéletesen harmonizál egymással. A könyvtári ellátásról szóló törvény – kerülve minden taxatív felsorolást – egész egyszerűen kimondja: a könyvtáraknak *mindenki számára* biztosítaniuk kell az információhoz való hozzáférést. Az általában „hátrányos helyzetűek” kissé nehezen körvonalazható csoportjai közül a fogyatékos személyek könyvtári ellátásához nyújt számunkra biztos fogódzót az 1998. évi XXVI. törvény. Ezt a törvényt a könyvtárosok körében mint az „akadálymentes bejutás”-ról szóló előírást emlegetjük. Pedig legalább ilyen fontos a 6. és 7. paragrafusában megfogalmazott elv (mely szinte a másik törvényt is értelmezi számunkra), miszerint biztosítani kell a hozzáférés lehetőségét a közérdekű és egyéb információkhoz, az információt pedig akkor tekinti hozzáférhetőnek, ha azt a fogyatékos személy érzékelni és értelmezni tudja. Így válik egyértelművé a „hozzáférhetőség” fogalma: hogy ti. ne úgy kínáljunk szellemi táplálékot a könyvtárban, mint ahogyan a közismert mesében a róka és a gólya kínál vacsorát egymásnak.

E törvények tükrében a közkönyvtár ismét előtérbe kerül mint az esélyegyenlősítés lehetséges célterülete, de már egy egész más szemlélet, más gondolkodásmód, más feltételrendszer alapján!

A sokoldalú jogi szabályozás megnyugtató, tiszta helyzetet teremtett: látjuk, hogy nem mások helyett kell cselekednünk, egyértelműen kijelölhetjük a saját tevékenységi területünket, amely már kötelező érvényű.

Új partnerkapcsolatokra nyílik lehetőségünk, hiszen megteremtődtek a megfelelő állami népegészségügyi, szociális intézmények, társadalmi és civil szervezetek. Alapítványok, egyesületek sokasága kezdte meg tevékenységét ezen a területen is, és ugyancsak új helyzetet teremt, hogy nálunk is megszülettek a korábban ismeretlen ún. segítő szakmák (szociális gondozó, szociális munkás).

A mai helyzetben már nem csupán a szociológiai vizsgálatok eredménye inspirál szociális érzékenységre és szemléletre, hanem a demokrácia alapvető szabályainak, az elemi állampolgári jogoknak és kötelezettségeknek az ismerete és elfogadása.

A társadalompolitikai szemléletváltozáson túl a könyvtárak telematikai, információ- és kommunikációtechnológiai fejlődése is új távlatokat nyit, merőben más lehetőségeket teremt a speciális szolgáltatások megvalósításához.

Ebben az új helyzetben, itt és most meg kell fogalmaznunk a továbblépés tennivalóit mind a követelmények, mind a megvalósíthatóság szempontjából.

Követelmények:

- A jövőben nem folyhat ez a tevékenység karitatív alapon, sem a könyvtárosok lelkiismeretére apellálva, felelősségérzetük megszarolásával.
- Ki kell dolgozni, meg kell határozni a könyvtárakra általános érvénnyel vonatkozó azon szolgáltatási szinteket, melyek mind az intézményi feltételekre (építészeti megoldások, berendezés, felszerelés stb.), mind a speciális dokumentumokra és eszközökre, mind pedig a könyvtárosok felkészültségére és magatartására nézve kötelezőek vagy elvárhatóak. Ezeket a könyvtári statisztikában normatívaszerűen is szükséges érvényesíteni, a könyvtári szakfelügyeletben pedig számonkérni.

Az általános követelmények mellett a könyvtár környezetében tapasztalt igények, ill. a környezet jelzései szerint a helyi sajátosságoknak megfelelően kell a szolgáltatásokat tovább specializálni.

A könyvtári ICT fejlődését és fejlesztését összhangba kell hozni a fogyatékos könyvtárhasználók szükségleteivel (irodalomfelolvasó számítógépek, on-line szolgáltatások, digitalizálás révén való könnyebb hozzáférés stb.).

A megvalósítás eszközei:

- Meg kell oldani a speciális dokumentumok, információhordozók, valamint az információ átadására alkalmas, speciális eszközök központi előállítással, ill. beszerzéssel való biztosítását (gyártás, import) a könyvtárak számára;
- a könyvtári pályázatok rendszerében folyamatos lehetőséget kell biztosítani a speciális dokumentumok és a speciális eszközök beszerzésére;
- folyamatos tájékoztatást kell nyújtani (akár az Új Könyvek mintájára) a speciális dokumentumok megjelenéséről és a speciális eszközök, berendezések működéséről, fellelhetőségéről (a szakajtóban állandó rovatként vagy évenkénti egy-két melléklettel);
- a vándorgyűlést, az országos és regionális konferenciákat, a szakmai szervezetek programjait fel kell használni rendszeres termékbemutatóra; lehetnének referencia-könyvtárak is ebben a témában, ahol megtekinthetők, kipróbálhatók az eszközök;
- alkalmassá kell tenni a könyvtárosokat a rehabilitációs szemlélet elfogadására és továbbadására; a feladat ellátásában a lehetséges partnerek, szövetségesek „felismerésére” és az együttműködés megvalósítására. A könyvtáros alap-, szak- és továbbképzés szintjein tudatosítani kell a speciális könyvtári ellátás biztosításának szakmai és minőségi követelményeit, a problémával való érdemi foglalkozáshoz pedig a szükséges szakmai és speciális (pszichológiai, pedagógiai, kommunikációs, szociális) ismeretek birtokába juttatni a könyvtárosokat;
- a létrejövő könyvtáros etikai kódexben – de addig is legalább íratlan szabályként – rögzíteni kellene a korrekt és elvárható könyvtárosi magatartásmód elemeit.

A felsorolt képzési követelmények megvalósításának szerény példája a Könyvtári Intézet 30 órás akkreditált „esélyegyenlőségi” tanfolyama. Reményeink és terveink szerint a közeljövőben a PULMAN-projekt lesz igazán jelentős hatással szakmánkra a közérdekű információk szolgáltatása kérdésében, különös tekintettel a hátrányos helyzetű könyvtárhasználók szempontjaira.

Bartos Éva

A könyvtár mint hiteles hely*

Amikor a *könyvtárra* mint fogalomra gondolok, mindenekelőtt a jelentősebb *közkönyvtárak* (a megyei és a városi könyvtárak, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) lebegnek a szemem előtt. Nem pusztán amiatt, mivel az efféle könyvtárat, könyvtári rendszert ismerem a leginkább testközelből; hanem azért is, mivel a magyar könyvtárhasználó közönség nagy többsége az ilyen típusú intézmények áldásait élvezzi.

Ezzel az „élvezi” értékeléssel korántsem kívánok ironikus felhangot megütni; ellenkezőleg: a könyvtár kultúrtörténete éppen arra figyelmeztet, hogy ez az intézményfajta, a *könyvtár* az írásbeliségre lassacskán rákapott emberiség egyik legrégebb, egyszersmind legfontosabb kulturális és tudományos jellegű helyszíne volt mindig is.

Előadásom címének – „A könyvtár mint hiteles hely” – második része: a hiteles hely fogalma. A magyar közkönyvtárak persze nem egészen azonosak a feudális kori magyar jogszolgáltatás eme Sajátos intézményével; mégis beleillenek a magyarországi írásbeliség és olvasáskultúra történetébe ebbe a vonulatába. Már csak azért is, mivel a könyvtárosok – akár csak a középkori jeles egyházi személyiségek – úgyszintén tudnak írni-olvasni, sőt még hitelesítő pecsétjük is akad. De ami ennél persze komolyabb és fontosabb: megbízható, pontos és tartalmas *információt* képesek *szolgáltatni*. S hiteles információk nélkül – ezt mindannyian tudjuk – sosem volt és ma sem képes az emberiség és az egyes ember ötről a hatra vergődni.

A könyvtár tehát leginkább ebben az értelemben hiteles hely.

Ámde magától értetődően lényeges különbséget jelent az egykori középkori egyházi hiteles helyek és a modern kori közkönyvtárak között a kirívóan látszó társadalmi és szociológiai eltérés (mondhatnám: ellentét). Ez utóbbi intézmény – tehát a közkönyvtár – ugyanis nemcsak a birtokos nemesség (ma is vannak ilyenek persze szép számmal) fontos ügyeit intézi és szolgálja, hanem a kevésbé, sőt a legkevésbé vagyonos könyvtárhasználóit is. És hát mégiscsak ők vannak többségben. Én magam mint könyvtáros büszkén szoktam emlegetni szakmánk első számú tételét: a könyvtár a legdemokratikusabb közintézmény. Nemcsak használóinak szociológiai összetétele miatt. Korántsem. A magyar társadalom lassú, de kikerülhetetlen demokratizálódási folyamata ugyanis azt is magával hozta, hogy az alkotmány és a büntetőjog általi önvédelmi tiltásokat leszámítva a *könyvtárhasználati szabadság* gyakorlatilag teljes. A könyvtár szabad és demokratikus közterület. És többnyire békés, nyugalmas is. Békésen megfér egymás mellett a polcokon vagy éppen az adatbázisokban az emberiség történetének és jelen valóságunknak valamennyi érdemleges ellentmondása és ellentétes gondolkodásának valamennyi manifesztuma.

* Elhangzott a „Magyar élet a 21. században” címmel megrendezett konferencián 2002. március 17-én.

Szabadon választhatunk, válogathatunk belőlük. S éppily békeességgel férnek meg egymás mellett a könyvtári olvasótermekben vagy a kutatószobákban (és persze a számítógépek képernyője előtt) a mindig valamit *kereső*, valamire *kíváncsi* könyvtárhasználók. Mert csak valamely – ilyen-olyan okból, ilyen-olyan érzelmi attitűd szerinti – kötelességét teljesíteni akaró kíváncsi ember megy be a könyvtárba. (Mert hiszen, mint tudjuk, még az úgynevezett szórakozás is kíváncsiságból fakad.)

A könyvtár már régóta *nemcsak a könyvek* tára, tárháza. És funkciói – vagy inkább fogalmazzunk így: eszközszerének lehetőségei – jóval gazdagabbak és sokrétűbbek annál, semhogy pusztán csak könyvek kölcsönzőhelyének minősíthetnénk. (Pedig ez a szemlélet, ez a torzkép még erősen tartja magát a könyvtár-nem-használók körében.) Természetesen a kölcsönző funkció is rendkívül fontos (nyilvánvalóan az egyik alap-eszközrendszer, hiszen a magas képzettségű tudományos kutatók éppúgy megjelennek itt, mint a minden rendes közkönyvtárban törzsvendég Juliska nénik és Fecó bácsik), mégis látnunk kell, hogy a modernizációs tendenciák már évtizedekkel ezelőtt *gyűjteményformáló készlettel* jelentek meg a közkönyvtárakban. A könyvek és folyóiratok mellett így váltak az állomány, a könyvtári gyűjtemény szerves részévé a kéziratok, a levelek, az aprónyomtatványok, majd a hanglemezek, a hang- és videokazetták, a hangoskönyvek, a mikrofilmek s legújabbban, a cd-k, a számítógépes adatbázisok és a legkülönfélébb digitalizált feldolgozások. (Nem is szólva a zömében a könyvtárosok által produkált számtalan fajta segédanyagról: tájékoztatókról, bibliográfiákról, forrásközlésekről, adattárakról, helytörténeti kiadványokról és így tovább.)

Így azután ennek megfelelően a könyvtárak összesített, teljes állományát már rég nem a könyvek számával mérjük és jellemezzük, hanem a *könyvtári dokumentumok* összességéről beszélünk.

Miként ma már a *könyvtárba járó embert* sem nevezhetjük az általános fogalmazás szerinti olvasónak, mivel ez a megnevezés pontatlan, tán még félrevezető is. Hiszen korántsem mindenki a klasszikusan olvasásnak nevezett művelet kedvéért tér be a könyvtárba. A számítástechnika (informatika) szinte robbanásszerű megjelenése a közkönyvtárakban ugyanis átalakította: *bővítette*, színezte és kitágította a hagyományos szerepviszonyt a könyvtár és a vele kapcsolatba kerülő ember között. Helyesebb és pontosabb tehát, ha nem (a leszűkítő értelmű) olvasóról, hanem persze az olvasót is magában foglaló *könyvtárhasználóról* beszélünk. Miként szintén időszerű lenne magának a könyvtárnak a megnevezését is fogalmilag bővíteni, a tényleges, (most már valóban) a mindennapi funkciója és eszközszerére szerint. Valahogy ekképpen: *könyvtár és információs központ*. Hiszen jogi, közgazdasági, műszaki, politikai, természettudományi és humán tudományi információk tömegét szolgáltatjuk nap mint nap, sőt óráról órára.

Ámde azt is érdemes megjegyezni ugyanitt, hogy a közkönyvtárak jó része számos olyan szolgáltatást is működtet, melyek igénybevételéhez még csak beiratkozni sem szükséges. Teljesen szabad a ki- és bejárás; mondjuk egy hajléktalan ember békésen elüldögélhet akár egész nap a folyóirat-olvasóban anélkül, hogy bárki is molesztálná, netán beiratkozásra kényszerítené. Ez a momentum is a könyvtár szabadságához és demokráciájához tartozik. (Még hozzá tán nem is a legjelentéktelenebb faktorához.)

Tisztelt hallgatóm, jó érzéssel állíthatom, hogy a magyar könyvtárügy jó úton halad. Még ha ez az út rögös is. 1997 óta törvény s azóta is jó pár kormány-

illetve miniszteri rendelet szabályozza a magyar könyvtárügyet, s valamennyi jogszabály távlati célja az, hogy a jól bevált nyugat-európai mintákat idehaza is minél ésszerűbb módon megvalósítsuk. (Talán-talán majd azt is elérjük – nem annyira mi, könyvtárosok, hanem a magyar társadalom egésze –, hogy a könyvtárba beiratkozottak a nyugat-európaihoz képest nálunk mindössze egynegyednyi, egyharmadnyi aránya elérje az ottani szintet és színvonalat. Ez a téma a miatt is nagy kihívás, mert hiszen internetes kapcsolattal ma már akkor is, úgy is használhatjuk a nagyobb közkönyvtárakat [és számos kisebbet is], hogy ki sem kell otthonról mozdulnunk.)

Láthatjuk tehát: a múlt század (a 20. század) kilencvenes éveinek Új szelei *behatoltak* a magyar könyvtárakba. De szögezzük le mindjárt: nem a napi politika szelei. Nem ennek vagy amannak a pártnak a csápjai. A magyar könyvtárügy többek között arról is nevezetes, hogy még a legsötétebb történelmi idők sem tették tönkre a normálisan működő magyar bibliotékákat. (Nyilván a diktatúráknak is szükségük volt a könyvtárakra. Különös, hiszen ezek az intézmények fennállásuk óta oly sokszor menedéket és a túlélés esélyeit jelentették a diktatúrák által üldözött konzervatív, szabadelvű és mindenféle elvű magyar demokrátaik egész sorának.) A szabadon gondolkodás e letéteményes helyei, intézményei magabiztos öntudattal viselték el és élték túl a politikai ütlegeket, nyomásokat. Sőt mi több: a magyar könyvtárügy még a legzordabb politikai és szellemi közegben is képes volt saját szakmai érdekeit képviselni és megvalósítani. Fölöttébb elgondolkodtató, hogy éppen 1952-ben alapították meg és alakították ki országos érvénnyel a megyei könyvtárak rendszerét. Azt a közkönyvtártípust, amely most, ebben az esztendőben éppen 50 éves, és alighanem új fellendülésének a korszakát éli.

Félre tehát a politikával, lássuk inkább közelebbről ennek a felfelé ívelésnek az egyes részzeit. Nézzük először magának a könyvtári munkafolyamatnak a szakmai felkészülés oldaláról történő megváltozását. Ma már a nagyobb közkönyvtárakban (de számos kisebbben is) a számítógépes nyilvántartás, feldolgozás, kölcsönzés és – nagyon fontos –: a számítógépes *szolgáltatás* a megszokott. Hatalmas elvégzett munka van mindennek a háttérben, hiszen – hogy csak egyetlen példát mondjak – az efféle könyvtári integrált számítógépes rendszer *teljes körű* működtetéséhez újra kellett (kell) katalogizálni az egész (egy-egy könyvtár esetében a több millió, de legalábbis több százezer darabból álló) állományt. Ez a hatalmas munka viszont azzal a nem kevésbé hatalmas előnnyel, fejleménnyel jár, hogy valamennyi szóban forgó könyvtár játszi könnyedséggel kereshet egy másik (az összes többi) könyvtár katalógusaiban. (De bármely internetes könyvtári állományban már egy otthoni készülékkel is bárki.) On-line kapcsolattal, elektronikus úton, persze. A könyvtárközi kölcsönzések lebonyolítási ideje például igen-csak kicsinyre zsugorodott, és maga a keresési folyamat is egyszerűvé, másfelől teljes pontosságúvá vált: az országos dokumentumellátási rendszerbe kapcsolt mintegy 60 könyvtár (nemcsak közkönyvtárak) állománya úgyszólván *garanciát* jelent arra nézve, hogy egy könyvtárközi kölcsönzés (elvileg) 48 óra alatt lebonyolódik. (Korábban ez hetekbe, esetleg hónapokba telt.) Végre nemcsak szólam, hanem kézzelfogható valóság az, hogy a legkisebb település könyvtára is – méghozzá az ő számára teljesen ingyen, még postaköltséget se kell fizetnie – minden nehézség nélkül hozzájuthat a kívánt dokumentumhoz. Bárhol legyen is föllelhető ez a dokumentum az országban.

A kulturális kormányzat (az előző is meg a mostani is) igen helyénvalóan belátta, hogy a települési, illetőleg a megyei önkormányzatok önmaguktól nem képesek a folyvást bővülő könyvtári szolgáltatások, illetőleg a magától értetődő dokumentumbeszerzési folyamat megfelelő anyagi támogatására. Éppen ezért bevezette (illetőleg folytatta) a könyvtári állomány bővítését támogató (az előző év ráfordítását alapul vevő) ún. *érdekeltségnövelő* támogatást, sőt az országos gyarapodási átlagot lemaradó, szegényebb könyvtárakat még külön támogatásban is részesíti. (Az előbb említett országos dokumentumellátási rendszerben együttműködő nagyobb könyvtárak éppen a könyvtárközi kölcsönzések zökkenőmentessé tétele érdekében még külön céltámogatást is élveznek, szigorúan az állomány gyarapítására, illetőleg a könyvtárközi szolgáltatások fejlesztésére.)

Úgyszintén komoly segítséget jelentenek a Nemzeti Kulturális Alapprogram könyvtári szakkollégiumának pályázati lehetőségei, amelyek ugyan nem az állománygyarapítást támogatják; de a könyvtári szolgáltatások fejlesztése, illetve bővítése terén értékelhető érdemeket szereztek, szereznek.

Nemkülönbön a Nemzeti Kulturális Minisztérium évről évre megismétlődő, komoly pénzeket jelentő pályázati támogatásai, amelyek néhány év alatt lehetővé tették a megyei könyvtárak számítógépes hálózatainak a kiépítését; sőt nagyon sok városi (és egyéb típusú) könyvtár számítógépes alapjainak a megteremtését. S most legújabbán itt a Széchenyi terv, melynek keretében valamennyi pályázó megyei könyvtár 10 gépből és a hozzávalókból álló komplett számítógépes csomagot kapott, s valamennyi – pályázó – városi könyvtár is 6-ot 6-ot, esetleg 10-et 10-et. (Persze, nem egészen ajándékképpen: a kedvezményezett könyvtáraknak számítástechnikai kiképzési–betanítási tanprogramokat kell lebonyolítaniok, illetőleg ingyenes internetes hozzáférési lehetőséget kell biztosítaniok.) S ha még arra is utalok, hogy körvonalazódní látszik egy országos, több évre szóló monstre digitalizációs program (ami, ugye, azt jelenti, hogy a nyomtatott szövegek elektronizált formában lesznek hozzáférhetőek az interneten); nos akkor elmondhatom, hogy...

*Mit is mondhatok el? Azt is el kell mondanom, hogy a szóban forgó magyar könyvtárakban folyó belső szakmai munka (néhány évnyi időtartamra bizonyosan) jószerivel megduplázódott. Méghozzá változatlan munkatársi létszámok mellett. Vagyis hogy e bámulatosan szívós és tanulékony értelmiségi réteg, a könyvtáros társadalom alighanem példát mutatott már eddig is a sokat emlegetett új típusú, kreatív, innovatív stb. értelmiségi magatartásra. Méghozzá fölöttébb méltatlan körülmények között: szegyenletesen alacsony fizetésekkel. Nehéz megérteni és megmagyarázni, kívülről letapogatni ezt az ellentmondásos lélektani (egyenben szakmai) szituációt. Habár lehet, hogy ebben az esetben is a legegyszerűbb magyarázat a legigazabb. Nevezetesen az, hogy a magyar könyvtáros társadalom – amely a magyar értelmiségi elit színe-javához tartozik – makacsul hisz abban, hogy tevékenysége pótolhatatlanul fontos. És jámbor makacssággal hisz abban is, hogy az egész társadalom érdekében kifejtett erőfeszítéseinek és gyötrelmeinek a sorozata, talán nem is olyan soká, *elnyeri* méltó jutalmát.*

Tisztelt hallgatóm! Bő negyedszázaddal ezelőtt, már harcedzett tanárként, de még zöldfülűen kezdő könyvtárosként kollégáimmal könnyedén eltréfálkoztunk azon – persze, nem föltétlenül a szakmai léhaság kóros következményeként –, hogy: „a tökéletes könyvtár, bizony, az olvasók nélküli könyvtár”. Könyvtári mun-

katársainknak mindnek megvoltak a kedvenc történetei és kedvenc olvasói, s megvoltak persze eme könyvtárhasználó emberek közreműködésével megélt jobbnál jobb történetei. Ma már mindezen kevésbé volna kedvünk tréfálkozni – talán a helyzet komolysága, netán az általános fáradtság (nem fásultság; fáradtság) miatt. Lehet így is, úgy is – a valós tény mégiscsak az, hogy a könyvtárak látogatottsága *évről évre nő*. A kisebb megyei könyvtárnak számítótatabányai (Komárom-Esztergom megyei) 2001-es statisztikai adataiban például azt látom, hogy a könyvtárlátogatások száma egy esztendő leforgása alatt meghaladta a 100 ezret! Ez a számadat azt jelenti, hogy naponta több százan fordulnak meg intézményünkben. Ők a *könyvtárhasználók*. Kisgyerekek és aggastyánok, milliomosok és hajléktalanok, diákok (nagyon sokan) és tanárok, kismamák és kisvállalkozók, hivatalnokok és rokkant nyugdíjasok, tudósok és kevésbé tudósok. És a már említett Juliska nénik és Fecó bácsik. Ők mind-mind könyvtárhasználók.

S kérdem én: van-e különlegesebb tapintat annál, mint amelyet eme szociológiailag rendkívül heterogén népesség konkrét céljainak, igényeinek a kitapogatása és korrekt teljesítése megkíván? Mert könyvtárhasználó embertársunk szemérmes és hencegő, félnék és rátarti, halkan suttozó és gátlástalanul harsogó, illemtudó és szemtelen, belátó és fenyegetőző, emelkedett és panaszt tevő – de nem sorolom tovább. Éppen olyan tehát, *mint mi* valamennyien. És mind-mind egyaránt *fontos ügyben* jár nálunk, tér be a könyvtárba. (Neki ugyanis éppen az a fontos, amiért betért hozzánk.)

Ezek a már-már szinte változatlanul nemesedett könyvtárhasználói *magatartástípusok* azt az érzést is erősítik bennem, hogy az informatikai infrastruktúra (magyarul: a számítógépek tömeges megjelenése és kikerülhetetlen működtetése) *semmilyen* fölfordulást (vagy éppen rendszerváltozást) nem okozott a magyar könyvtárakban. Szó sincs arról – többek között –, hogy csökkent volna a hagyományos, tehát a papír által hordozott információ *becsülete*. És az a feltételezés sem állja meg a helyét, hogy a szépirodalom visszaszorulása a tényirodalommal és a szakirodalommal szemben a számítógépek rovására írható. Az viszont szent igaz, hogy az információszolgáltatás *eszközei*, lehetőségei – előadásomban erre többször utaltam – *meseszerűen valóságos* módon kibővültek, és ezek az új szolgáltatások (a szó szoros értelmében) szívdobogtatóan izgalmas – s főleg: hasznos – eredményeket képesek, igen rövid idő alatt, produkálni. Méghozzá *szeretni* való, tehát *szeretni érdemes* módon.

Monostori Imre